

KISS MARGIT

Miért a Tübingai pályamű?

Kell-e, lehet-e, szabad-e hagyományt *frissíteni*? Hiszen a »hagyomány« szó gyökének és képzőjének rendszerint megvizsgálatlanul beleértett közös előfeltevése szerint minden hagyomány egyik legfőbb értéke épp abban állna, hogy amit tartalmaz, azt a múlt mint sok részből álló egészet hagyta ránk, így mint egészében adottat vehetjük birtokunkba, nem alakíthatunk rajta korunk új igényei, egyéni hajlamunk vagy pillanatnyi kedvünk szerint, sőt inkább nekünk kell felnőni hozzá. [...] De hogy is lehetne valamit beavatkozás nélkül, érintetlenül megőrizni? Még a legragaszkodóbb hagyományörzés is kénytelen hozzányúlni a megőrzendőhöz, sőt annak anyagát, összetételét vagy formáját valamelyest meg is kell változtatnia, hogy továbbörökíthesse. [...] Vagyis nem az a kérdés, lehet-e bármely hagyományt, mint egy számítógépes programot, frissíteni, hanem az, lehet-e nem frissíteni?¹

* A kötet szerkesztésében segítségemre volt: Fórizs Gergely, Káli Anita, Sarankó Márta, Szarka Szilvia, Szilágyi Emőke Rita. Munkájukért itt mondok köszönetet.

¹ DÁVIDHÁZI Péter, „A hagyományban rejlő hipotézis”, in *Szívből jövő emlékezet, Tanulmányok Kölcsey Ferenc Nemzeti hagyományok című írásáról*, szerk. Fórizs Gergely, 7–23 (Budapest: Reciti Kiadó, 2012), 7–9.

A *Hagyományfrissítés* konferenciasorozat tárgya mindig egy 19. századi magyar irodalmi írásmű, amely valamilyen módon hozzájárult az irodalmi hagyomány rendszerének alakulásához. Ahogy a megnevezés magában foglalja, kritikai-elemző szempontok újbóli vizsgálatát, elemzését nyitja meg az adott irodalmi örökség kapcsán – lehetőleg több szaktudomány és -terület bevonásával. A tárgyalandó szöveg új értelmezési lehetőségeinek megteremtésével a művel kapcsolatos, generációkon át öröklődött megállapítások, egyes módszertani beidegződések is revideálódnak.

A kilencedik, 2021-ben rendezett tanácskozássra választott írásmű Kazinczy Ferenc (közismert nevén) *Tübingai pályaműve*, amely ismertsége és az életműben betöltött kiemelt pozíciója ellenére sem tartható kifejezetten unalomig elemzett szövegnek.

Mennyiben lehetséges, tanácsos, és a' Magyar Országban, 's vele öszvekaptsólt Tartományokban lakó külömbféle Nemzeteknek javokkal és szabadságaikkal megegyeztethető, a' Magyar Nyelvet egyedül magát Hivatalbéli nyelvé tenni a' köz Tisztségeekben, az Igazság kiszolgáltatásában, és a' Tanításban? El vagyon é a' Nyelv erre úgy készülve, a' mint elkerülhetetlen szükséges? Mitsoda hasznok, vagy mitsoda károk származhatnának ebből polgári, kereskedő, és tudománybéli tekintetben?²

Olvasható a *Hazai Tudósítások* 1808. május 4-i számában, melynek német eredetije az *Allgemeine Zeitung* 1808. 10. számú mellékletében közzétett, a Cotta könyvkereskedés által meghirdetett 1808. márciusi datálású pályakérdés.³ Az erre választ kidolgozó huszonegy pályázó között Prónay László biztatására indult Kazinczy Ferenc is, aki német nyelvű munkával készült. A beküldést követően sokáig foglalkoztatta a benyújtott pályaműve sorsa és a pályázat eredménye – díjazottat azonban nem hirdettek soha. Hogy a kiírás valójában a bécsi titkosrendőrséghez volt köthető, s hogy mely személyek irányították és mely események alakították a pályázattal kapcsolatos történéseket, azt csak a későbbi kutatások tárták fel. Kazinczy pályáírásának alakulástörténetében meghatározó szempont a német és a magyar nyelvű változatok státuszának a kérdése, amely nemcsak azt helyezi fókuszba,

² [sz. n.], „Jutalom Kérdés Német Országból”, *Hazai Tudósítások* 36 (1808. május 4.): 287.

³ [sz. n.], „Preisfrage”, *Allgemeine Zeitung* Beilage Nro. 10 (1808): 37.

hogy melyik kézirat és melyik nyelv volt az eredeti, s ennek következményeként mi tekinthető fordításnak, hanem ezzel összefüggésben a még lappangó vagy megsemmisült és a fennmaradt kéziratok kontextusba helyezése és egymáshoz való viszonya is kulcsfontosságú kérdés. Kazinczy pályairása tehát több változatú, nyelvű és rendeltetésű kéziratokat jelent, mivel a pályázaton való részvétel mellett más célok is megfogalmazódtak, így például az írásmű tervezett kiadása. A szerző haláláig azonban a pályairásnak csak két részlete jelent meg: az egyik az *Erdélyi Muzéum* 1814-es számában látott napvilágot, a másik németül ugyenebben az évben a *Wiener Allgemeine Literaturzeitung*-ban.⁴ Az önálló kötetként való kiadás az ő életében már nem valósulhatott meg, arra több mint egy évszázadot kellett várni.

A pályamű eddigi kutatástörténete hozzátétőlegesen három fő vonulatot rajzol ki.⁵ Már Toldy Ferenc *A magyar nyelv és irodalom kézikönyve a Mohácsi vésztől a legújabb időig* című munkájában,⁶ majd később *A magyar nemzeti irodalom története a legrégebb időktől a jelenkorig rövid előadásban* című kötetének *Az irodalomtörténet újabb stádiuma* című fejezetében⁷ megemlítette az irodalomtörténeti tanulmányok, illetve irodalomtörténeti áttekintések között az akkor még kéziratban lévő szöveget. Váczy János monográfiájában taglalta a pályakérdés jelentőségét, és részletesen tárgyalta Kazinczy művét.⁸ Wertheimer Ede az 1807. évi országgyűlés történéseivel kapcsolatos megkerülhetetlen kutatása egyik szálaként tisztázta a pályázat kiírásának a körülményeit.⁹

⁴ [KAZINCZY Ferenc], „A magyar literatura történetei. Töredék”, *Erdélyi Muzéum* 1 (1814): 1–10. és KAZINCZY Ferenc, „Ueber den Wachstum der ungarischen Sprache und Literatur, von den ältesten bis zu neuesten Zeiten”, *Wiener Allgemeine Literaturzeitung* 2, 43. sz. (1814): 681–689.

⁵ Az áttekintésben Ajkay Alinkának a kiadás-, kutatás- és recepciótörténetet tárgyaló tanulmányára támaszkodom: AJKAY Alinka, „»A Magyar Nyelvnek polgári nyelvvé emelése felől«: Kazinczy pályaművének kiadás-, kutatás- és recepciótörténete”, *Magyar Könyvszemle* 133 (2017): 213–236.

⁶ TOLDY Ferenc, *A magyar nyelv és irodalom kézikönyve a Mohácsi vésztől a legújabb időig*, 2 köt. (Pest: Heckenast Gusztáv, 1855–1857), 2:19.

⁷ TOLDY Ferenc, *A magyar nemzeti irodalom története a legrégebb időktől a jelenkorig rövid előadásban* (Pest: Emich Gusztáv kiadása, 1864–1865), 273.

⁸ VÁCZY János, *Kazinczy Ferenc és kora*, 2 köt. (Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó, 2012), 2:473–484.

⁹ WERTHEIMER Ede, „Az 1807-ik évi magyar országgyűlés”, *Századok* 30 (1896): 293–309, 394–412, 404–405.

Heinrich Gusztáv 1916-os szövegkiadása – a keletkezésnek, illetőleg a pályázat történetének áttekintésével – kétségtelenül meghatározó és megkerülhetetlen alapmunkává vált a pályairást megismerni vágyók és a kutatóközösség számára, még ha Heinrich egyes megállapításai és maga a szövegközlés is kérdéseket vetett fel már röviddel a megjelenés után. A kutatástörténet szempontjából figyelemre méltó recenziók hamar rávilágítottak a sajtó alá rendező egyes tévedéseire a kéziratok alakulástörténetének, a feltárt irodalomtörténeti tények helytállóságának és a kiadás szerkezetének egyenetlenségeivel, pontatlanságaival kapcsolatban.¹⁰ Ennek az időszaknak jelentős termése az értelmező munkák közül Négyesy László monográfiája. Ő már egy teljes fejezetben¹¹ tárgyalta Kazinczy pályaművét, s lényegesen nagyobb jelentőséget tulajdonított neki, mint mások korábban. Ugyancsak hangsúlyos szerepet szán a szövegnek *A magyar irodalom története*, amelyben a pályamű a nyelvújítást előkészítő írások között kapott helyet, s már a harmadik, irodalomtörténeti részének a jelentősége is fókuszba került.¹²

Az 1970-es években a megélnékülő Kazinczy-kutatás a korábbiaktól eltérő elméleti keretrendszerben, új értelmezési lehetőségeket megvilágítva vizsgálta az életművet – s azon belül a *Tübingai pályaművet* is. Csetri Lajos a nyelvújítást eszmetörténeti szempontból tárgyaló monográfiájában a pályairást a magyar irodalomról, irodalomtörténetről való gondolkodás történetében helyezte el.¹³ Az elméleti fókuszú munkák mellett a kéziratot hagyományok kutatása ugyancsak jelentős eredménnyel gazdagította ezidőtájt a Kazinczy-kutatást. Heinrich nem ismerhette azt a kéziratot, amelyet Pósa Ágnes közölt először a 70-es évek végén. Az ún. debreceni kézirat datálásával és az életműben való elhelyezésével Pósa beillesztette a forrást a szövevényes

¹⁰ SZIGETVÁRI Iván, „Kazinczy Ferenc tübingai pályaműve a magyar nyelvről”, *Irodalomtörténet* 6, 7–8. sz. (1917): 417–421; SIMAI Ödön, „Kazinczy Ferenc Tübingai pályairása”, *Magyar Nyelv* 13 (1917): 220–225, 284–289.

¹¹ NÉGYESY László, *Kazinczy pályája* (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1931), 100–108.

¹² SÖTÉR István, főszerk., *A magyar irodalom története*, 6 köt. (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1964–1966), 3:273.

¹³ CSETRI Lajos, *Egység vagy különbözőség? Nyelv- és irodalomszemlélet a magyar irodalmi nyelvújítás korszakában*, Irodalomtudomány és kritika (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1990), 184–187.

(és még ma is kérdéseket felvető) kéziratörténetbe.¹⁴ Fried István 1991-es tanulmánya a szövegváltozatok keletkezésének vizsgálatán túl a pályamű németül fennmaradt irodalomörténeti részének a jelentőségét tárta fel.¹⁵

A 2009-es Kazinczy-émlékkonferencia új kérdéseket taglaló tanulmánykötete¹⁶ mellett megemlíthető Miskolczi Ambrus monografikus munkája, amelyben Kazinczy nemzetszemléletének perspektívájából vizsgálta a pályairást.¹⁷ Bíró Ferenc 2010-es kötetében a maga teljességében elemezte a szöveget, s nemcsak az életműben jelölte ki a helyét, hanem a tágabb történeti kontextusában is.¹⁸ Ajkay Alinka 2018-ban megjelent önálló kötete¹⁹ mind terjedelmében, mind tárgyalt témáiban túlnőtt a korábbi munkákon: a politikai előzmények részletes ismertetése, a kutatás-, kiadás-, recepciótörténet és a ma ismert pályázatok bemutatása mellett a pályázttalás hatására bekövetkező tudománytörténeti események feltárását és hiánypótló szövegek közlését is elvégezte.

Kazinczy Ferenc munkássága azért is szerencsés választás a *Hagyományfrissítés* elméleti keretrendszer szempontjából, mert a korábbi, konzervatív nézőpont mellett az utóbbi időszak szövegkiadásában és szaktanulmányaiban már fellelhető egy olyan megközelítésmód, amely sokkal nagyobb mértékben támaszkodik a korabeli szerzők szövegeire, s azok viszonylatában, azokkal összefüggésben ábrázolja a háttérrel, tárja fel az okokat, és fejt ki a magyarázatokat. Ez a felfogás szakít azzal, hogy a jelenből visszatekintve konstruáljon koncipiált elődöt, vagy hogy teleologikus magyarázatok tükrében láttassa a korszak kiemelkedő alakját. A szemléletmód változása nemcsak a korábbi irodalomtörténeti narratíva tradíciójá-

¹⁴ PÓSA Ágnes, „Kazinczy Tübingiai [!] pályaművének autográf kézirat a Papszász-hagyatékban”, in *A Debreceni Déri Múzeum évkönyve 1977*, szerk. DANKÓ Imre, 501–507 (Debrecen: Déri Múzeum, 1978).

¹⁵ FRIED István, „Elfelejtett részletek Kazinczy Ferenc magyar irodalomtörténetéből”, *Irodalomtörténeti Közlemények* 95 (1991): 597–605.

¹⁶ DEBRECENI Attila és GÖNCZY Monika, szerk., *Ragyogni és munkálni, Kultúratudományi tanulmányok Kazinczy Ferencről* (Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó, 2010).

¹⁷ MISKOLCZI Ambrus, *Kazinczy Ferenc útja a nyelvújítástól a politikai megújulásig*, 4 köt. Ki-sebbségkutatás könyvek (Budapest: Lucidus Kiadó, 2009), 2:76–77.

¹⁸ BÍRÓ Ferenc, *A legnagyobb pennaháború: Kazinczy Ferenc és a nyelvkérdés* (Budapest: Argumentum Kiadó, 2010), 428–436.

¹⁹ AJKAY Alinka, „*Inkább magyarul*”: *Az 1808-as tübingeni pályázat és a magyar nyelv ügye* (Budapest: Universitas Kiadó, 2018).

nak a szükségszerű frissítését jelenti, hanem egyúttal a kéziratosság felé történő fordulás alapvető igényét is magával hozza. 1826. október 23-án Kazinczy Ferenc Zádor Györgynek az alábbiakat írja:

E' történet nékem intésül vala, hogy verseimet szedjem egy csomóba, mert eddig elszórva állottak. Így kiadóm halálom után inkább nem fog megtévedhetni. Feljegyzem némely darab mellett az olly czélzásokat is, mellyek a verszet értésére szükségesek. Ezt annál szükségesebbnek látom, mert Okt. 27dikén belépek a 68dik esztendőmbbe, 's megtörténhetik, hogy ha nem sietek, hagyományaim rendetlen jutnak idegen kézbe.²⁰

A *hagyomány* szó az ősi örökségű *hagy* szóból származik. Jelentésfejlődésének főbb stációit kiemelve a korai keletkezésű 'válás, elhagyás' jelentés mellett idővel a 'hagyaték, örökség' is megjelent, majd később ezt követte a mára megmaradt 'tradíció'.²¹ Meglehet, nem csak azt kell elfogadnunk, hogy az irodalmi örökségünk, hagyományunk frissítése szükségszerű folyamat, hanem azt is, hogy amikor ezen munkálkodunk, akkor azt ennek a szónak a történeti polisziájával tudjuk adekvát módon leírni. Ennek a minduntalan ismétlődő folyamatnak egy újabb állomása ez a kötet. A tanulmányok Kazinczy pályaműve és annak tágabb kontextusa köré szerveződve adnak magyarázatot azokra a kérdésekre, amelyeket még nem vagy más, az eddigiektől eltérő perspektívából vizsgáltak. A tanulmánykötet tervezett módon törekszik azt a sajátosan széles spektrumot láttatni, amelyet maga az írásmű kirajzol: ennek értelmében irodalomtörténeti, -elméleti, filológiai, történeti, politikai, társadalomtörténeti, nyelvi jogi szempontok alapján elemzik a szerzők a pályairást és mindazokat a kérdéseket, amelyeket a mű és a korszak felvet.

²⁰ KAZINCZY Ferenc, *Levelezése*, kiad. (I–XXI:) VÁCZY János, (XXII:) HARSÁNYI István, (XXI–II:) BERLÁSZ Jenő és mások, (XXIV:) ORBÁN László, (XXV:) Soós István, 25 köt. (Budapest–Debrecen, 1890–2013), 20:135.

²¹ BENKŐ Loránd, főszerk., *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára*, 3 köt. (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1967–1976), 2:17.